

SPODNÍ PODLAŽÍ ROMÁNSKÉHO DOMU V HRZÁNSKÉM PALÁCI ČP. 558/I V CELETNÉ ULICI NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

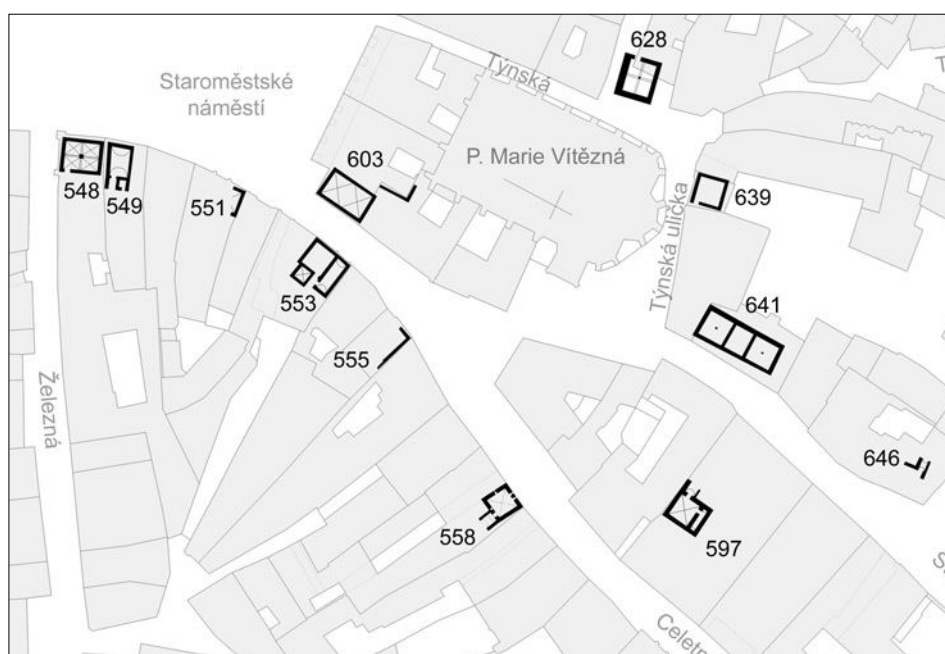
ZDENĚK DRAGOUN – MATOUŠ SEMERÁD

Románskou podstatu severovýchodní partie domu čp. 558/I, Hrzánského paláce v Celetné ulici (obr. 1), odhalil na počátku 50. let 20. století D. Líbal. Tehdy popsal jednoprostorový kvádříkový dům, u něhož identifikoval obvodové stěny s levým (tedy západním) ostěním románského okna v severní stěně a pravouhlý portál se zachovaným dřevěným ozubem a monolitickým, deskovým překladem ve stěně jižní a zaregistroval i viditelné pozůstatky vnějšího kvádříkového lince jižní stěny. Konstatoval existenci románské křížové klenby, vyrůstající z tesaných patek, a předpokládal románský charakter místnosti nad románskou klenbou v dnešním přízemí. Komplexnímu poznání románské partie stavby bránilo částečné zachování omítek.¹⁾ Stejně je tato část suterénu popsána i v pasportu,²⁾ kde je dedukována existence vstupní šije na jižní straně.³⁾ Z prezentovaných popisů vychází další literatura, aniž poznání kvádříkové stavby rozšiřuje.⁴⁾ Dílčí posun přináší jen zmínka o existenci širokého okna v severní stěně,⁵⁾ která patrně vychází z rozpoznání kvádříkového východního lince okenní špalety. V době detailní revize pražských kvádříkových domů byl prostor kompletně omítnut, jeho novější popis tak rovněž odkazuje na Líbalova zjištění a hypoteticky se vyjadřuje k některým interpretačním variantám.⁶⁾

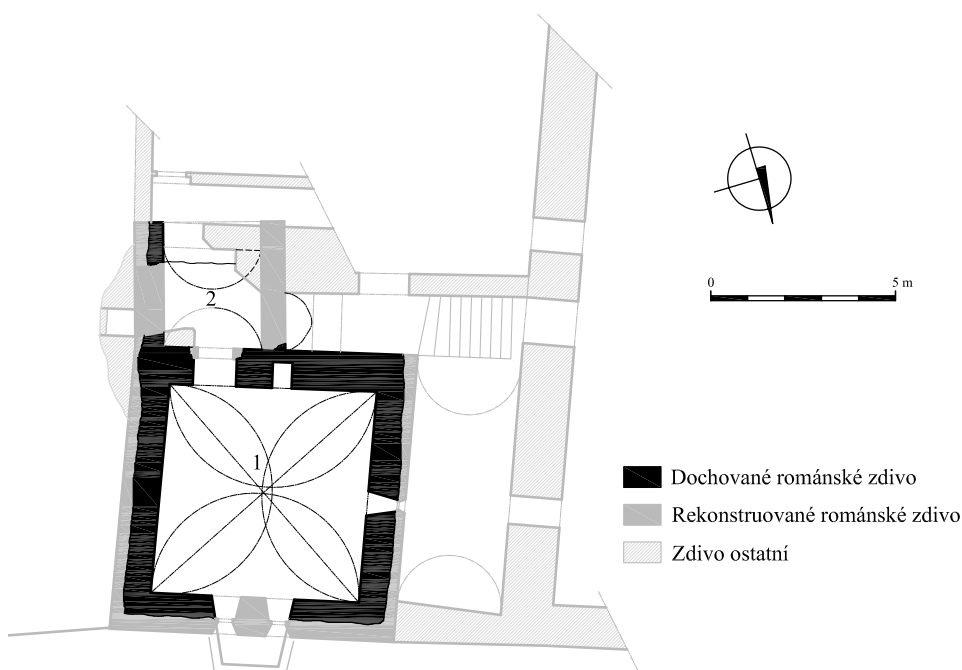
V březnu 2008 byla zahájena rekonstrukce suterénních prostor domu čp. 558/I. V rámci realizovaných úprav byla odstraněna novodobá omítka v ro-

mánské partii stavby, a kvádříkové zdivo tak bylo kompletně zpřístupněno dokumentaci, kterou provedli pracovníci archeologického odboru NPÚ, územního odborného pracoviště v hlavním městě Praze. Výsledky předčily naše očekávání. Ukázalo se, že interiér místnosti (téměř čtvercový o rozměru 560 × 570 cm a s ne zcela pravými úhly v půdorysu) je s relativně malými mladšími zásahy intaktně románský s dochovanými zajímavými interiérovými prvky (obr. 2).

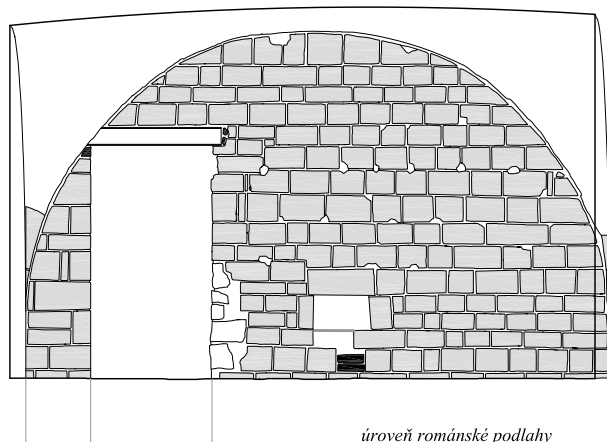
Severní stěna, tvořená v dnešní úrovni 14 řádky o výšce 15–27 cm (dva řádky v horní partii jsou vysoké pouze 11 a 12 cm), o celkové výšce zdiva 294 cm, je členěna mírně šikmými kvádříkovými špaletami téměř osově umístěného

Obr. 1: Praha 1-Staré Město. Situační plánek s umístěním domu čp. 558/I v Celetné ulici (kresba S. Babušková a J. Hlavatý).

Obr. 2: Praha 1-Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Půdorysná situace spodního podlaží románského domu, 1 - hlavní prostora, 2 - vstupní šije (kresba M. Semerád).

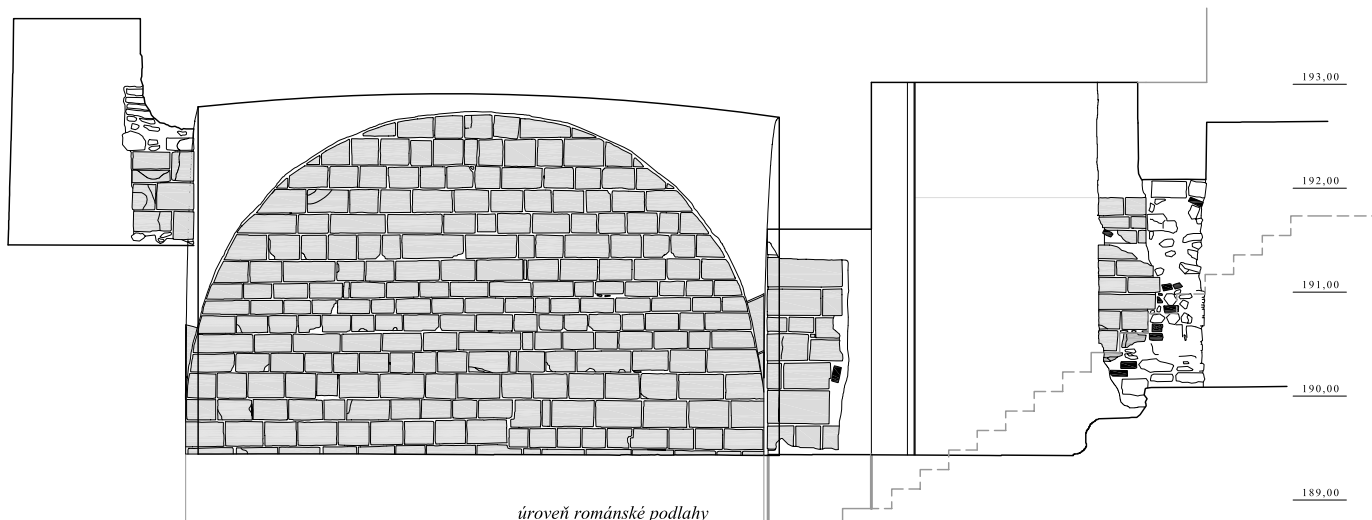

Obr. 3: Praha 1 - Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Pohled od severu na jižní stěnu místnosti 1 s pozůstatky portálové niky a s odkládací nikou (kresba M. Růžička a M. Semerád).

okenního otvoru, širokého 222 cm. Originální partie překladu okenní niky byla odstraněna při vzniku dodatečného násypného otvoru z prostoru ulice, který částečně poškodil i nevelký úsek křížové klenby. Uprostřed řádky tvořící spodní partii okna je umístěn enormně veliký kámen (s délkou 68 cm suverénně největší ve zdivu použitý kvádřík, výška 26 cm), který patrně tvořil statickou oporu pro zděnou kamennou partii nesoucí zřejmě dvojici monolitických překladů dvou sousedících okének. Tato partie ale patrně nenasadala přímo na zmíněný kvádr, ale na nevysokou rádku, která ve výšce 12 cm pokračuje západně i východně od krajních špalet okenní dvojice. Rovněž mírně šikmá spodní strana okenní niky byla vyzděna stupňovitě a zarovnána maltou do souvisle šikmé linie (cca 30°). Její otisk spatřujeme dosud v dolní části západní špalety a její spodní část je ukončena v horní úrovni zmíněné nízké řádky, čímž potvrzuje existenci této řádky pod nosnou partii okenních překladů. Dochované kvádříkové partie špalety mají téměř svisle probíhající ukončení, ale jeho nestejná šíře (na západě 55 cm, na východě 64 cm) hovoří proti skutečnosti, že by tyto partie určovaly sílu severní stěny. Nenápadný zajímavý útvar se projevuje v západní části stěny. V páté a šesté řádce nad dnešní podlahou spatřujeme dvo-

jici kvádříků stejných horizontálních rozměrů, umístěných přesně nad sebou. Kvádřík v nízké řádce, který překrývá horní z nich, má charakter překladu. Můžeme zde uvažovat o existenci zazděné (tresorové ?) niky (obr. 5).

Východní stěna představuje jedinou nečleněnou interiérovou část románské místnosti. Tvoří ji 16 rádků o výšce 14–24 cm a celkové výšce 330 cm, s mírně nepravidelným vedením dvou spodních řádek (obr. 4). Ve východní partii stěny jižní spatřujeme pozůstatek vstupní niky, z níž se zachovaly jen svislé části kvádříkových špalet. Horní uzavření niky, podle rozměrů dochovaných zbytků spíše vodorovné než klenuté, bylo zlikvidováno při posledních předchozích úpravách interiéru brutálním vložením ocelových překladů. Západně od vstupu je zachovaná odkládací nika o rozměrech 50 × 32 cm a hloubce 70 cm s narušenou bází, z níž jsou vylomeny dva kvádříky. Celkem 330 cm vysokou stěnu tvoří 16 kvádříkových rádek o výšce 14–28 cm (nejvyšší řádka v horní partii klenebního čela měří 32 cm). Jediná tato stěna má spolehlivě měřitelnou sílu zdi, která dosahuje 99 cm (obr. 3). Dokonalý románský dojem z kvádříkové prostoty dovršuje západní stěna s okénkem v horní a uzavíratelnou nikou v dolní části. Okénko o rozměrech 88 × 68 cm má všechny špalety šikmé (nejvíce spodní, zděnou shodně s oknem v severní stěně stupňovitě) a je lemováno poněkud rozměrnějšími kvádříky, za nimiž na obě strany od okénka pokračuje shodné rádkování. Vlastní okenní otvor byl pouze 37 cm široký a 30 cm vysoký. Podle špalety je západní stěna domu široká 77 cm. Uzavíratelná nika představuje v pražských románských domech druhý doklad niky, jejíž obvod je opatřen kamenicky opracovanou vpadlinou (70 krát 46 cm) pro vkládaný prvek, který otvor do vnitřního prostoru (50 × 32 cm) niky zakrýval. Jednalo se zřejmě o dřevěnou desku, která byla ve stěně jasně viditelná, a zmíněná nika tedy neměla charakter skrytých trezorových nik, známých z několika jiných pražských domů.⁷⁾ Vnitřní prostor niky je větší (100 × 56 cm, hloubka 61 cm). Boky niky tvoří normální stěnové kvádříky s vpadlinou o stabilní šířce 7 cm, vytesanou až po osazení kvádříků do zdiva, jak naznačuje dochovaná ryska v překladu ústí niky. Otisky ve

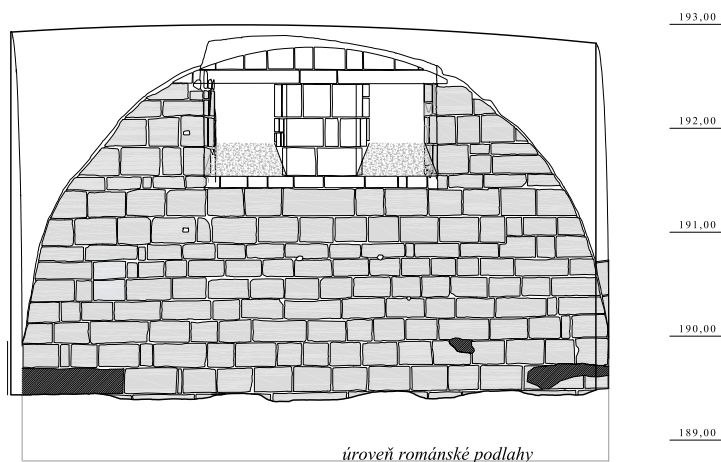

Obr. 4: Praha 1 - Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Pohled od západu na východní stěnu místnosti 1, bok portálové niky a torzo východní stěny vstupní šije s rekonstrukcí vstupního schodiště (kresba M. Semerád).

zbytků malty na bázi niky naznačují její vyložení nízkými, patrně opukovými placáky. Právě umístění nik zřetelně dokládá dodatečné zvýšení podlahy v románském interiéru, které bylo ověřeno sondou u západní stěny. Bylo zjištěno, že podlaha byla zvýšena o 64 cm, když spodní řádka nad valounkovou podlahou měla enormní výšku 38 cm oproti běžnému rozpětí 14 až 30 cm. Celá stěna byla tak vysoká 410 cm a tvořilo ji 17 rádek (obr. 7).

Téměř intaktně dochovaná klenba nese charakteristické stopy bednění z dřevěných desek, širokých 24–38 cm. Všechny její koutové výběhy jsou opatřeny vždy dvojicí nad sebou umístěných, nestejně velkých, kamenicky pečlivě opracovaných výběhů, dosahujícími délky až 58 cm. Jejich štíhlý, protáhlý tvar podtrhává elegantní působení pečlivě opracovaných kvádrů a precizního řádkování zdiva (obr. 8). Ve škvíře mezi klenbovým čelem a vlastní hmotou klenby v západní stěně domu se zachovalo torzo dřevěného bednění; bližší posouzení T. Kyncelem bohužel vedlo k závěru, že není pro dendrochronologickou analýzu použitelné (26 letokruhů). Čelní plochy všech kvádrů jsou relativně jemně upraveny špičákem, překlad uzavíratelné niky je jediným prvkem, který má jemnější opracování po obvodu čelní stěny. V její severní části je zachovaná ryska, podle které byla odsekána vpadlina niky. Spáry jsou velmi úzké, jen výjimečně dosahují šířky 1 cm a ojedinelé se na nich zachovaly stopy podřezávání.

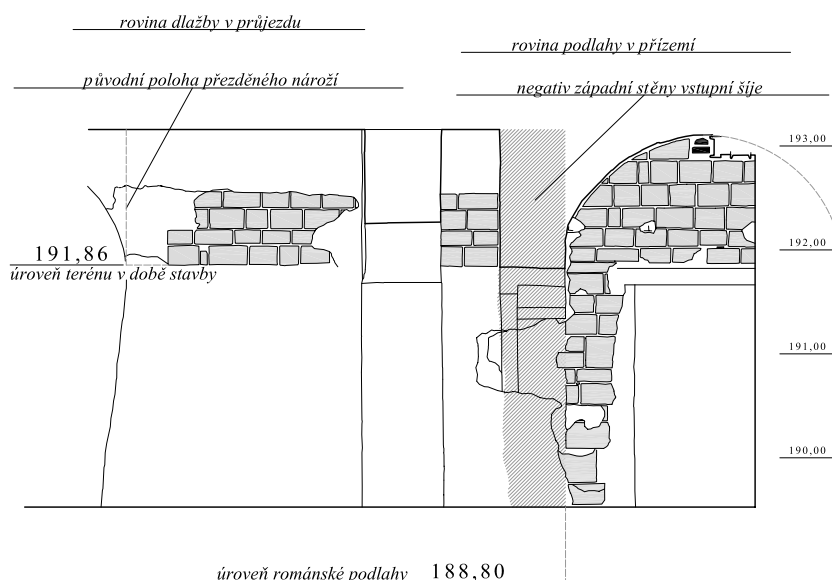
Probíhající průzkum mohl rovněž řešit otázku vstupní šíje. Její zbytky byly identifikovány na jihovýchodním nároží hlavní místnosti románského domu. Tvoří je klenbové čelo severního konce šíje na jižním lici jižní stěny domu (obr. 6), na čelo nasedající podstatná část originální valené klenby šíje s vodorovnou vrcholnicí (obr. 9), torzo kvádrůvého zdiva východního boku (obr. 4) a jizva po odstraněném západním boku šíje na jižní stěně objektu. Z těchto prvků lze dedukovat vnitřní šířku šíje na cca 260 cm, jizvou ve zdivu a nevelkou partií vnější stěny doložený západní bok byl široký 60 cm. Odkrytá část vnějšího lince jižní stěny kvádrů-

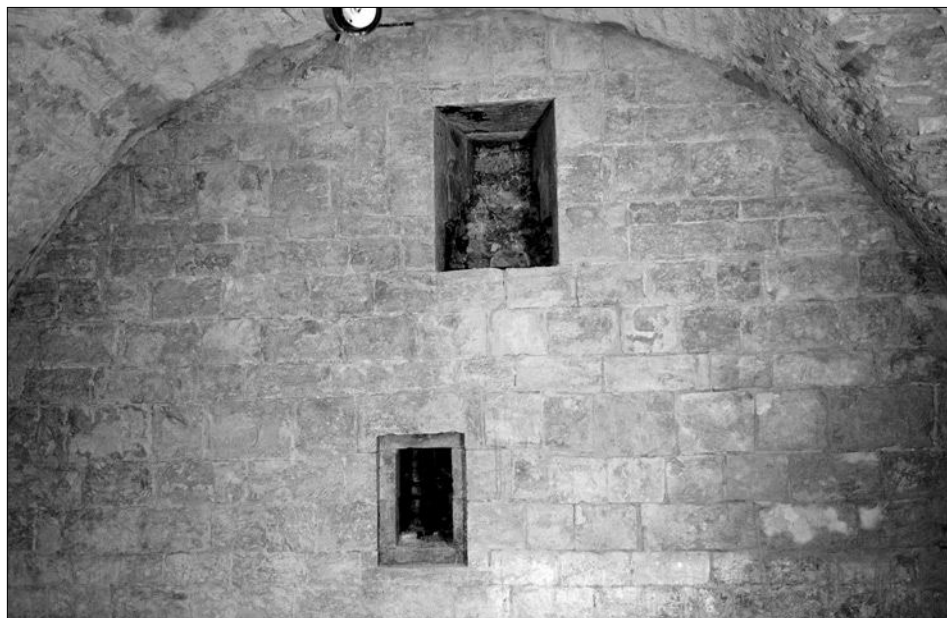
Obr. 5: Praha 1 - Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Pohled od jihu na severní stěnu místnosti 1 s rekonstruovanou podobou dvojice oken (kresba J. Vachuda a M. Semerád).

kového domu nese zřetelné stopy po odsekání jeho pokračování, které téměř jistě muselo zužovat šířku vstupní niky a navozuje otázku, zda svislá partie předpokládaného vstupního portálu nebyla tvořena kvádry řádků bez použití stojkových portálových prvků. Podle dochované dokumentace ve starších publikacích, kde je shodně zaměřen nevelký přečnívající ozub, který ovšem dnes již neexistuje, se zdá, že i tato část stavby byla zničena při posledních stavebních úpravách, provedených bez stavebněhistorické asistence. Na vnějším lici jižní stěny se západně od šíje dochovala partie čtyř spodních řádků nadzemního zdiva domu, jejichž báze udává úroveň terénu v době stavby do nadmořské výšky 191,85 m, při čemž vrcholnice klenby šíje se nachází v úrovni 193,10 m n. m. (obr. 6). Základové zdivo je částečně patrné u jižní a západní stěny, kde bylo odhaleno a podezděno výstavbou gotického valeně klenutého sklepa s vrcholnicí kolmou k ulici. Gotická klenba je nasazena pod rozhraním základového a nadzemního zdiva a rub románského základu je odhalen ve výšce 190 cm, ve spodní partii na něj navazuje podezdívka s použitými gotickými cihlami.

Nové poznatky, zjištěné v souvislosti se stavebními úpravami, jednoznačně určují umístění vstupní šíje do obvyklé nárožní pozice dvorní partie zástavby⁸⁾ a vylučují variantně (a méně pravděpodobně) uvažované přiložení šíje k jižní stěně domu.⁹⁾ Podstatným doplněním našich znalostí o interiéru je komplexní poznání jeho členění trojicí oken a dvojicí (či trojicí ?) rozdílných odkládacích nik. Předpokládaná dvojice oken v severní stěně má nejblíže analogii v objektu čp. 165/I v Karlově ulici,¹⁰⁾ poněkud vzdálenější v nedalekém domě čp. 597/I v Celetné ulici¹¹⁾ a patrně i v domě čp. 10–11/I na Malém náměstí, kde jsou zazděné otvory v popisu prezentovány jako odkládací niky,¹²⁾ nicméně v hodnotící partii se o variantě dvojice oken uvažuje.¹³⁾ V každém případě ovšem přítomnost dvojice oken v severní stěně, tedy ve stěně směřující do Celetné

Obr. 6: Praha 1 - Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Pohled od jihu na klenbové čelo vstupní šíje na vnějším lici jižní stěny místnosti 1 a na torzo tří dochovaných řádků jejího nadzemního zdiva (kresba M. Růžicka a M. Semerád).

Obr. 7: Praha 1-Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Pohled od východu na západní stěnu místnosti 1 s okénkem a otvorem odkládací niky s vpadlinou (foto J. Hlavatý).

Obr. 8: Praha 1-Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Detail tesaných prvků klenebního výběhu v jihovýchodním rohu místnosti 1. Pohled od severozápadu (foto J. Hlavatý).

ulice, poněkud narušuje konstatovanou představu o zásadní orientaci těchto stavebních prvků do bezpečnějšího dvorního prostoru.¹⁴ Rovněž zahloubení spodního podlaží domu oproti terénu v době stavby je enormní, když dosahuje cca 290 cm.

Celkovou dispozicí je objekt značně podobný nepatrně většímu domu čp. 31/I pod novou radnicí v Kaprově ulici. Půdorys je blízký svými rozměry, nepravoúhlým stykem všech stěn i výškou spodního prostoru. Analogické jsou i (v tomto případě hůře zachované) tesané výběhy křížové klenby a torzálně dochovaná vpadlina na obvodu odkládací niky.¹⁵ Velmi pečlivě provedené zdivo a především tesané prvky klenebních výběhů hovoří o příslušnosti stavby ke starší chronologické rovině vzniku kvádríkových domů,¹⁶ tedy nejspíše ještě k průběhu poslední třetiny 12. století.

Stavební úpravy v Hrzánském paláci tak umožnily prohloubit poznání jednoho z několika románských obytných do-

mů, které nemohly být blíže sledovány v době grantového zpracování domů na konci minulého století. Kromě možného nacházení objektů dosud nepoznaných tak zbývá prověření prakticky jediného známého znovu omítnutého kvádríkového prostoru, kterým je jednoprostorová stavba v domě čp. 451/I v Jilské ulici, jejíž majitel sloužil již při minulých aktivitách jako odstrašující příklad vztahu k prohloubení poznání počátků pražských obytných staveb raného středověku.¹⁷

POZNÁMKY

- 1) D. Líbal, Dva neznámé románské domy, *Za starou Prahu*, Věstník pro ochranu památek 28, 1953, s. 23.
- 2) D. Líbal, Pasport domu čp. 558/I, SÚRPMO 1960, s. 16.
- 3) *Tamtéž*, s. 20.
- 4) V. Piša, Obytné domy pražského raného feudalismu. Diplomová práce, katedra dějin umění FF UK Praha, 1963; V. Piša, Románské domy v Praze. Příspěvek k poznání kvádríkových staveb, *Monumentorum tutela* 7, 1971, s. 111; A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 292 n; D. Líbal, Praha románská – Architektura. In: E. Poche a kol., Praha středověká. Praha 1983, s. 106; P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy - Staré Město a Josefov. Praha 1996, s. 375.
- 5) D. Líbal – J. Muk, Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj. Praha 1996, s. 48.
- 6) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, Románské domy v Praze. Praha 2002, s. 267–268; Z. Dragoun, Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002, s. 107.
- 7) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 6, s. 341.
- 8) Z. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 6, s. 337.
- 9) *Tamtéž*, s. 268.
- 10) *Tamtéž*, s. 132.
- 11) *Tamtéž*, s. 272.
- 12) *Tamtéž*, s. 341.
- 13) *Tamtéž*, s. 34.
- 14) *Tamtéž*, s. 341.
- 15) Šířka vpadliny činí 6 cm, hloubka 5 cm, samotná nika má rozměry 52 × 39 cm, hloubku 52 cm a nepřesahuje rozměry otvoru do ní. Překládový prvek niky, dnes ve střední partii částečně chybějící, by dosahoval při logickém monolitickém provedení délky 120 cm a šířky 60 cm. Boky a zadní stěnu niky tvoří vždy pouze jeden kvádr. S uzavíráním niky souvisí dvojice otvorů jižně od ní a jediný otvor se zby-

Obr. 9: Praha 1-Staré Město, Celetná ulice čp. 558/I. Pohled od severu do prostoru vstupní šije. Nahoře vlevo otvor po klenbě šije, odstraněné při vložení výtahu při minulé úpravě a zviditelňující řez klenbou, vpravo dochovaná část zaklenuté šije, podepřená recentní cihlovou příčkou (foto. M. Müller).

kem železného trnu na straně severní (viz Zd. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 6, č. 8 obr. na s. 73.

16) Zd. Dragoun – J. Škabrada – M. Tryml, o. c. v pozn. 6, s. 336.

17) Tamtéž, s. 5.

UNTERES GESCHOSS DES ROMANISCHEN HAUSES IM HRZÁN-PALAST KONSKR.-NR 558/I IN DER CELETNÁ GASSE IN DER ALTSTADT PRAG

Im April 2008 wurde die Rekonstruktion der Souterrain-Räume des Hauses mit bekannten Überresten des romanischen Wohnobjektes in der nordöstlichen Ecke des Grundrisses in Angriff genommen. Bei dieser Gelegenheit wurde die entdeckte romanische Gestalt des unteren Geschosses des Baus ausführlich dokumentiert. Sie bestand aus einem etwa quadratischen Raum bei der Straßenfluchtlinie und aus dem Halseingang vom Süden, d.h. von der Tiefe der Hausparzelle. Das Gewölbe des Eingangshalses und das Portal des Eingangs wurden bei den vorherigen baulichen Herrichtungen, die ohne das Wissen der Denkmalpfleger und Archäologen verliefen, brutal beschädigt.

In den Interieurwänden des unteren Geschosses wurden minimal zwei Ablegenischen und Überreste von wahrscheinlich drei Fenstern dokumentiert. Die Öffnung in der Nordwand bildete wahrscheinlich ein Paar Fenster mit der vermauerten mittleren Säule zwischen ihnen. Die Platzierung des relativ breiten Fensters in der Richtung zu der Straße ist hier unter den hiesigen romanischen Fenstern außergewöhnlich. Fenster in anderen romanischen Häusern führen zu den Seiten oder in den hinteren Teil der Parzelle. Die Nische in der Westwand, größer als die Öffnung, durch die sie sich in den Raum öffnete, wurde mit einer Abkehlung versehen, die die Platzierung der für ihre Absperrung nötigen Elemente ermöglichte. Es ist auch das Kreuzgewölbe mit auf steinmetzweise bearbeiteten unteren Partien der Gewölbeansätze fast intakt erhalten geblieben. Die sorgfältige Steinmetzbearbeitung der kleinen Quader, schmale Vollfugen und die gesamte Eleganz der Durchführung deutet auf die Entstehung des Baus im älteren Horizont des Aufbaus der Prager romanischen Häuser noch am Ende des 12. Jahrhunderts hin. Der kleine Überrest des hölzernen Elementes der Gewölbeschalung hat leider die dendrochronologische Datierung nicht ermöglicht.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Praha/Prag 1 – Altstadt. Situationsplan mit der Platzierung des Hauses Konstr.-Nr. 558/I in der Celetná Gasse (Zeichnung S. Babušková und J. Hlavatý).

Abb. 2: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Grundrissituation des unteren Geschosses des romanischen Hauses, 1 – Hauptraum, 2 – Eingangshals (Zeichnung M. Semerád).

Abb. 3: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Ansicht der Südwand des Raumes 1 vom Norden mit Überresten der Portalnische und mit der Ablegenische (Zeichnung M. Růžicka und M. Semerád).

Abb. 4: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Ansicht der Ostwand des Raumes 1, der Seite der Portalnische und des Torsos der Ostwand des Eingangshalses mit der Rekonstruktion der Eingangstreppe vom Westen (Zeichnung M. Semerád).

Abb. 5: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Ansicht der Nordwand des Raumes 1 mit der rekonstruierten Gestalt des Fensterpaares vom Süden (Zeichnung J. Vachuda und M. Semerád).

Abb. 6: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Ansicht der Gewölbestirn des Eingangshalses auf der äußeren Stirnfläche der Südwand des Raumes 1 und des Torsos der drei erhaltenen Reihen ihres oberirdischen Mauerwerkes vom Süden (Zeichnung M. Růžicka und M. Semerád).

Abb. 7: Praha 1, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Ansicht der Westwand des Raumes 1 mit dem Fensterchen und der Öffnung der Ablegenische mit der Abkehlung vom Osten (Foto J. Hlavatý).

Abb. 8: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Detail der gemeißelten Elemente des Gewölbeansatzes in der südöstlichen Ecke des Raumes 1. Ansicht vom Nordwesten (Foto J. Hlavatý).

Abb. 9: Praha 1 – Altstadt, Celetná Gasse Konstr.-Nr. 558/I. Blick vom Norden in den Raum des Eingangshalses. Oben links die Öffnung nach dem Gewölbe des Halses, beseitigt bei der Einlage des Aufzuges bei der vorigen Instandsetzung, die Öffnung ermöglicht den Schnitt durch das Gewölbe zu sehen. Rechts der erhaltene Teil des eingewölbten Halses, unterstützt durch eine rezente Ziegeltrennwand (Foto M. Müller).

(Übersetzung J. Kroupová)